

CLASA DE MIJLOC DIN PERSPECTIVA INTEGRĂRII ROMÂNIEI ÎN UNIUNEA EUROPEANĂ

LAUREANA URSE

Analiza de față își propune să prezinte succint două probleme: 1) principalele caracteristici ale clasei de mijloc în formare din România, pornind de la premise teoretice; 2) implicațiile integrării în Uniunea Europeană, din perspectiva clasei de mijloc.

În general, **interesul pentru clasa de mijloc**, începând mai ales cu secolul XX, se originează în două probleme: 1) identificarea grupurilor, categoriilor de populație care contribuie la formarea și funcționarea economiei de tip capitalist; 2) necesitatea evitării polarizării societății, atât din nevoia de a asigura echilibrul și stabilitatea socială, cât și pentru echitate în societate.

În România, clasa de mijloc a fost invocată încă de la începutul perioadei postcomuniste; necesitatea formării clasei de mijloc a fost invocată, inițial, mai ales din perspectiva formării economiei de tip capitalist; în mod explicit și implicit, clasa de mijloc a fost asociată cu proprietatea privată mijlocie. Numai că structura clasei de mijloc (așa cum a fost identificată în diferite țări) diferă, în funcție de specificul fiecărei țări, de tipul și de stadiul său de dezvoltare, iar transformarea capitalismului (procesul continuu) s-a manifestat și prin modificarea clasei de mijloc. În stadii mai vechi ale capitalismului, clasa de mijloc era formată, de exemplu în SUA, din fermieri, oameni de afaceri și „profesiile libere”; în deceniile cinci-șase ale secolului XX, Mills constata că se formase o nouă clasă de mijloc, constituită preponderent din non-proprietari care desfășoară o muncă non-manuală: funcționari, manageri, comercianți, specialiști cu studii superioare.

În România postcomunistă există **două surse de formare a clasei de mijloc**: 1) proprietatea privată; 2) profesionalizarea muncii. Societatea românească nu se află în situația de a-și forma o clasă de mijloc exclusiv pe baza proprietății private, cel puțin din două motive:

- proprietatea și inițiativa privată au început să se formeze treptat după 1989 și sunt, în continuare, în proces de consolidare;
- existau deja în societate, încă din perioada comunistă, segmente rezultate din profesionalizarea muncii și care devin segmente ale clasei de mijloc în formare.

În societățile capitaliste moderne și dezvoltate, segmentul tradițional s-a micșorat din alte considerente și în alte contexte istorice și naționale.

Premisele teoretice ale abordării structurii de clasă pot fi diferite de la autor la autor. Consider că în identificarea structurii de clasă în formare din România premisele teoretice trebuie să fie adaptate la specificul societății românești. Premisele teoretice de la care pornesc în identificarea structurii de clasă din România sunt următoarele:

– clasa socială are o *dimensiune economică*, dar nu se reduce la aceasta, ea fiind mult mai complexă decât gruparea după criterii exclusiv economice;

– pentru diferențierea claselor sociale, la criteriile economice se adaugă *statutul profesional, ocupația, educația, valori și mentalități, limbaj și forme de expresie proprii, stil de viață*.

– din perspectiva indivizilor care o compun, clasa socială este resimțită și conștientizată, indivizii aparținând unei clase se *văd și se tratează ca egali*;

– problema *intereselor de clasă* trebuie pusă în raport cu specificul societății, cu stadiul de dezvoltare a acesteia la un moment dat, cu structura de clasă existentă sau în formare, toate acestea circumscrise premiselor teoretice; în analiza de față nu se adoptă ideea intereselor politice ale claselor sociale (K. Marx) și este pusă sub semnul întrebării ideea că o clasă există numai dacă ea capătă conștiința identității de interese (R. Dahrendorf); în societățile contemporane dezvoltate există opinia conform căreia a avut loc procesul de segmentare a intereselor, de aceea este dificil de identificat interese specifice pentru fiecare clasă în parte; dar configurația socioeconomică și stadiul de dezvoltare de la un moment dat consider că poate determina și comunități de interese suprapuse peste structura de clasă; în România, în stadiul său de dezvoltare actual și de formare a unei noi structuri de clasă, există și situații de suprapunere a unor interese economice peste structura de clasă în formare, dar și situații în care această suprapunere nu există;

– referitor la *relațiile dintre clase*, perspectiva analizei de față respinge ideea luptei de clasă și a relațiilor conflictuale dintre clase (K. Marx), precum și ideea obligativității relațiilor concurențiale sau de competiție între clase; în capitalismul modern există, între clase, indiferență, dependență, concurență și colaborare; iese în evidență una sau alta dintre aceste tipuri de relații în funcție de perioade, de conjuncturi, de specificul societății, de nivelul de dezvoltare al acesteia, de tipul de dezvoltare și de structura de clasă pe care o are; relațiile conflictuale, dacă apar, nu sunt o permanență; în societatea modernă capitalistă, segmentarea intereselor nu mai permite izbucnirea unor conflicte la nivel de clase sociale; rezolvarea conflictelor care pot apărea este posibilă datorită mecanismelor democratice: dialogul social instituționalizat și mecanismele democratice de schimbare a guvernelor care previn extinderea unor conflicte, diminuarea intensității acestora sau înlăturarea lor prin rezolvări, cel puțin parțiale, ale surselor conflictelor.

Așa cum se configurează acum procesul restructurării de clasă, România se îndreaptă spre aceste tipuri de interese și relații. Interesele de clasă și conflictele dintre clase sunt caracteristice, mai degrabă, formelor istorice mai vechi ale capitalismului. România nu poate reface traseul formării capitalismului occidental,

cel puțin din patru motive: 1) globalizarea; 2) circulația persoanelor între țări; 3) televiziunea; 4) integrarea în Uniunea Europeană. Unele fenomene economice și sociale care se manifestă în prezent ne trimit cu gândul la un trecut în care România a condensat etapele, în procesul său de modernizare, dar situația de astăzi nu mai poate fi comparată cu sfârșitul secolului XIX și prima jumătate a secolului XX.

Revenind la clasa de mijloc din România, începutul formării sale (ca și restructurarea de clasă, în general) a fost determinat de unele **schimbări care au avut loc în societate**:

– formarea, extinderea și consolidarea *proprietății private*: dacă în perioada comunistă erau esențiale socializarea proprietății și rolul important al capitalului politic, capitalul economic fiind marginalizat, în postcomunism are loc dezinstituționalizarea capitalului politic și reevaluarea capitalului economic; proprietatea privată determină formarea unor noi clase sau a unor segmente de clasă, precum și schimbarea caracteristicilor vechilor clase (clasa muncitoare și țărănimea);

– *schimbări în statutul profesional*;

– *modificările structurii populației ocupate*;

– *formarea unor noi inegalități economice*; în România postcomunistă a avut loc, după 1989, accentuarea inegalităților economice, diversificarea criteriilor inegalităților și reconfigurarea acestora; inegalitățile economice se referă la inegalitatea de venituri, inegalitatea de proprietate și inegalitatea de acumulare; în analiza inegalității de venituri trebuie să se țină seama de sursa veniturilor și de semnificația diferitelor surse de venituri; o atenție specială trebuie acordată distribuției veniturilor salariale, veniturilor din proprietăți și veniturilor din activitatea de întreprinzător; ponderea acestor tipuri de venituri este expresia transformărilor economice și sociale din societatea românească și se regăsesc în noua structură de clasă, în formare; în România s-a produs trecerea de la o societate salarială de tip comunist la o societate salarială specifică tranziției postcomuniste la capitalism, în care veniturile din proprietate au cunoscut o dinamică lentă; în ceea ce privește veniturile salariale, problemele care se pun, în contextul restructurării de clasă, sunt cele referitoare la locul lor în structura surselor de venit, precum și la noua ierarhizare a acestora, în condițiile în care s-au mărit diferențele salariale; inegalitățile salariale care s-au produs au generat re poziționarea salariaților între ei și a lor în raport cu celelalte categorii, grupate în funcție de statutul profesional; inegalitățile economice își regăsesc forma de manifestare și în proprietatea privată, respectiv în tipurile ei, în distribuția acesteia și în calitatea ei de a fi sursă directă sau indirectă de venit, exclusivă sau complementară; inegalitatea de acumulare este un alt tip de inegalitate economică pe care o regăsim în configurarea claselor sociale; inegalitatea de acumulare se structurează pe mai multe niveluri (bunuri de folosință îndelungată, bunuri de valoare, case, teren intravilan și extravilan, cont în bancă) și are ca sursă de formare atât inegalitățile de venituri și de proprietate cât și moștenirea.

În prezent, în România, clasa de mijloc în formare se situează în cadrul **noii structuri de clasă în formare constituită din**: clasa de sus, clasa de mijloc, clasa

muncitoare, țărănimea și clasa de jos; fiecare din aceste clase se află în stadii diferite de formare; țărănimea a cunoscut, după 1989, procesul de recompunere și de recâștigare a identității, iar clasa muncitoare se află încă în criză de identitate, viitorul ei fiind incert; el depinde de dezvoltarea României și, mai ales, de tipul de dezvoltare; nu este exclus să sufere un proces de segmentare, iar unele segmente rezultate să devină segmente ale altor clase; de fapt, nici țărănimea nu este scutită, în viitor, de un astfel de proces de segmentare, cu consecințe similare.

Transformările realității pot determina, într-un viitor nu foarte îndepărtat, o schimbare a structurii de clasă identificate acum în România, iar unii cercetători vor fi constrânși să-și reconsidere inclusiv premisele teoretice, pentru a evita un constructivism deformativ al realității. Realitatea este abordabilă din mai multe perspective teoretice, în anumite limite. Teoria însăși se transformă, iar cercetătorii nu pot rămâne captivi într-o teorie dată; să ne amintim că și postmarxiștii au fost nevoiți să țină seamă de evoluția realității care a infirmat teoria marxistă propriu-zisă în mai multe puncte ale sale.

Restructurarea de clasă din România care a început după 1989 are loc în contextul formării capitalismului românesc pe „calea UE”, în sensul contribuției decisive a integrării în UE la formarea și consolidarea capitalismului românesc. Într-o carte a cărei nevoie se face simțită „calea UE” este una dintre căile de formare a capitalismului; analiza formării capitalismului trebuie să se facă cu referire la Europa Occidentală, Europa postcomunistă (cu diferențiere între Europa Centrală și Europa de Sud-Est), Asia de Sud-Est, spațiul chinez, spațiul rus și, de ce nu, spațiul musulman; aceste repere la care mă refer sunt doar o sugestie, care prin analiza concretă poate fi îmbunătățită. Am invocat spațiul musulman nu plecând de la Weber sau de la Huntington, ci pur și simplu datorită rolului specific al religiei în acest spațiu. Formarea capitalismului în ultimele decenii și în cele următoare are loc în contexte internaționale diferite, în conjuncturi interne diferite și cu particularități culturale, economice și politice naționale. Este de analizat raportul dintre contextul extern și rolul acestuia, pe de o parte, și contextul intern. Dacă în finalul acestei analize se va ajunge să se vorbească despre capitalismul unic sau despre capitalisme, aceasta este o problemă a viitorului. Europa Occidentală este astăzi pusă în situația de a contribui la formarea și consolidarea capitalismului în centrul și estul Europei, pe calea integrării în Uniunea Europeană, deci pe altă cale decât s-a format în spațiul propriu. Rămâne de analizat în ce măsură Europa Occidentală rămâne captivă modelului propriu de formare și funcționare a capitalismului, sau este creativă în jumătatea estică a Europei.

DIFICULTĂȚI DE IDENTIFICARE A CLASEI DE MIJLOC ÎN ROMÂNIA

Dificultățile de identificare din punct de vedere economic pleacă de la *relația dintre nivelul veniturilor și clasa de mijloc*; problema veniturilor clasei de mijloc în formare trebuie adaptată la situația specifică societății românești, respectiv, există

segmente ale clasei de mijloc care au venituri realmente specifice acesteia, dar și segmente care se află, din punct de vedere economic, într-o stare de pauperizare temporară, ca urmare a contextului economic general din țară, dar care, prin statut profesional, ocupație, educație, valori și mentalități aparțin clasei de mijloc; segmentului din urmă îi este afectat stilul propriu-zis de viață de către dimensiunea economică;

– o altă dificultate referitoare la dimensiunea economică este *evidența veniturilor și a proprietăților*; din considerente legislativ-organizatorice, mai ales, evidența acestora nu este completă și controlabilă în totalitate; evidența propriu-zisă și accesul la ea, munca la negru, sistemul de evidență a veniturilor și de plată pe card bancar insuficient dezvoltat sunt exemple în acest sens;

– dificultatea legată de evaluarea veniturilor corespunzătoare clasei de mijloc, sau altfel spus, *unde stabilim limitele clasei de mijloc*;

– *delimitarea proprietății private* corespunzătoare unor segmente ale clasei de mijloc ridică probleme, pentru că trebuie să se ia în considerație specificul fiecărui tip de proprietate, dacă este sursă directă sau indirectă de venituri, dacă este sursă exclusivă sau complementară și cât venit produce;

– nu în ultimul rând, există și *dificultatea identificării unor segmente ale clasei de mijloc după denumirea corespunzătoare activității pe care o desfășoară*; exemplul cel mai clar este cel al antreprenorului; termenul propriu-zis are în general o anumită imprecizie, inclusiv din perspectivă istorică; pentru unii autori, în prezent în România, în agricultură, antreprenorul este cel ce transformă gospodăria țărănească în fermă, adică ia în arendă, vinde, investește și folosește tehnologiile moderne (D. Sandu); dacă admitem că acesta este antreprenorul din agricultură și face parte din clasa de mijloc, ce facem cu antreprenorii din alte domenii de activitate: cine sunt, ce fac, există antreprenori și în clasa de sus și în acest caz cum îl delimităm de cel care este un segment al clasei de mijloc (ne întoarcem la problemele veniturilor)?

Autoplasarea, ca metodă subiectivă de identificare a claselor sociale, este marcată de percepții și concepții în curs de clarificare, mai ales din perspectiva raportului dintre dimensiunea economică a unei clase și dimensiunile non-economice.

CARACTERISTICI ALE CLASEI DE MIJLOC DIN ROMÂNIA

În România, clasa de mijloc este în formare (de aceea, compoziția ei nu este decisă), este slabă economic și este distribuită inegal în teritoriu.

În prezent, în compoziția clasei de mijloc în formare intră:

a. segmente în accepțiunea tradițională a clasei de mijloc, respectiv proprietari și întreprinzători medii;

b. segmente rezultate din profesionalizarea muncii și care existau în societate încă din perioada comunistă;

c. segmente rezultate din profesionalizarea muncii prin apariția și dezvoltarea unor noi domenii de activitate, cu profesiile corespunzătoare.

Pornind de la premisele teoretice asupra clasei de mijloc (și asupra claselor sociale, în general), de la structura clasei de mijloc identificată în alte spații geografice, de la rezultatele autoplasării și de la unele analize socioeconomice, apreciez că fac parte din clasa de mijloc în formare următoarele segmente:

- cea mai mare parte a persoanelor cu ocupații ce presupun studii superioare;
- o mare parte dintre funcționari, tehnicieni și maiștri, toți cu studii medii;
- unii dintre proprietarii agricoli și arendașii;
- întreprinzători și patroni de firme mici și mijlocii;
- salariați din domeniul apărării, ordine publică și securitate națională.

Fiecare dintre categoriile de mai sus au mai multe forme de expresie; de exemplu, persoanele cu ocupații ce presupun studii superioare pot fi salariați în sectorul de stat, salariați în sectorul privat, „profesiile libere” și persoane cu funcții de conducere și de coordonare. Toți aceștia se disting de întreprinzători, patroni și oameni de afaceri care au studii superioare dar care reprezintă fie segmentul întreprinzătorilor, patronilor și oamenilor de afaceri (care sunt un alt segment al clasei de mijloc), fie clasa de sus. Delimitarea segmentelor clasei de mijloc este dificilă și pentru că nu este decisă componența acesteia, datorită faptului că se află în curs de formare.

Clasa de mijloc este formată din segmentul de sus și din segmentul de jos, în funcție de puterea economică a fiecăruia.

În general însă, clasa de mijloc este slabă economic, în contextul unui nivel de trai scăzut, în general; în clasa de mijloc, unele segmente sunt consolidate economic, altele se află, temporar, chiar în stare de pauperizare; șansele pe termen scurt de creștere a nivelului veniturilor lor sunt incerte; numărul locurilor de muncă cu retribuții mai mari este redus, iar ocuparea celor existente nu se face întotdeauna exclusiv prin evaluarea competenței, concursurile de ocupare a lor fiind, uneori, formale. Nivelul general redus al salariilor și veniturilor obținute din anumite domenii ale sectorului privat se datorează faptului că sunt firme cu putere economică redusă, iar legislația nu a ajutat suficient dezvoltarea și consolidarea acestora (problema impozitării veniturii reinvestit, ca și impozitarea ridicată, în general, sunt unele dintre cauzele forței economice reduse a acestora); la veniturile reduse obținute de angajații unor firme private contribuie și comportamentele patronale de tipul acumulării rapide de venituri personale, în dauna reinvestirii și dezvoltării și salarizarea redusă a angajaților după principiile „nu au unde să se ducă” sau „nu-ți convine – pleacă!”.

Clasa de mijloc în formare este distribuită inegal în teritoriu, datorită dezvoltării inegale a județelor și zonelor. Bucureștiul, vestul și centrul țării fiind mai dezvoltate, este de așteptat ca aici să existe segmente mai bine consolidate ale clasei de mijloc.

O altă perspectivă din care putem analiza clasa de mijloc (ca și formarea celorlalte clase, în general) este mobilitatea socială.

Trebuie să avem în vedere că prin mobilitatea socială se pot măsura: gradul de „închidere” sau de „deschidere” al unui sistem social, permeabilitatea granițelor

dintre clase și/sau straturi sociale, șansele de acces ale indivizilor sau grupurilor în ierarhia socială și economică și este un indicator al gradului de egalitate/inegalitate a șanselor indivizilor într-un sistem social.

Studiile efectuate până acum au arătat că mobilitatea este consecința schimbărilor structurale pe o perioadă lungă de timp. În România, ca și în alte țări cu situații similare, se produc schimbări structurale într-o perioadă scurtă de timp, ceea ce produce disfuncții ce afectează mobilitatea, disfuncțiile fiind atât în plan economic cât și în plan social, valoric și în cel al mentalităților. Pe fondul transformărilor rapide, se produce o schimbare a ierarhiilor și o restructurare de clasă care include atât formarea unor noi clase și transformarea celor vechi, cât și o nouă ierarhizare a acestora, care implică și declasarea. Schimbarea ierarhiilor și evaluarea celor noi presupune comparația cu vechile ierarhii; referitor la acestea, este discutabil pentru România dacă ele erau echitabile și în ce măsură le putem considera pozitive sau negative; personal, cred că predomina aspectul negativ. O altă problemă referitoare la vechile ierarhii este în ce măsură se putea accede la straturi superioare (așa cum erau ele în perioada comunistă) și pe ce căi. Indiscutabil, facilitățile educaționale au oferit o bază pentru mobilitatea ascendentă pentru mari segmente de populație. Discutabilă este dimensiunea economică (sursa și diferențierile din acest punct de vedere), precum și rolul capitalului politic; analiza detaliată a acestora nu este obiectivul analizei de față, dar, în principiu, nu este lipsită de importanță.

Astăzi, pentru România, problema care se ridică, din perspectiva schimbării ierarhiilor (inclusiv cele de clasă), – fenomen, de altfel, așteptat, în contextul transformărilor structurale profunde – este noua ierarhie care a rezultat, precum și posibilitatea grupurilor și indivizilor de a accede la straturi superioare; în contextul specific României, la evaluarea noilor ierarhii și la posibilitatea de acces la straturile superioare un rol important are dimensiunea economică, mai precis nivelul de trai scăzut, sărăcia (de diferite grade) și menținerea – pentru unele segmente – cu mare greutate a unui nivel de trai decent.

Disfuncțiile de care aminteam nu implică numai dificultăți economice, ci se regăsesc și în problema educației și a rolului școlii, în relația acesteia cu restructurările economice, cu oferta de locuri de muncă (mărimea și structura acesteia), precum și în relația dintre educație și reușita economică și reușita în viață, în general, abordate atât la nivel obiectiv cât și din perspectiva percepției subiective. Există în societate, pentru segmente largi de populație, percepția că școala nu ajută în mod obligatoriu la reușita economică sau la reușita socială, în general; și prin această percepție se poate explica polarizarea educațională, ce trebuie abordată nu numai din perspectiva dificultăților economice ale populației.

Un rol important în formarea acestei percepții subiective cât și în cazul fenomenului mobilității socioocupaționale (ca dimensiune a mobilității sociale) dau oportunitățile insuficiente oferite astăzi în România individului din achiziții educaționale, din dreptul de proprietate și din principiile economiei de piață. În

economiile de piață dezvoltate, mobilitatea se accentuează, indivizii fructificând oportunitățile rezultate din principiile economiei de piață, din dreptul de proprietate și mai ales din achizițiile educaționale și de calificare individuală; tot în acest context, creșterea numărului pozițiilor intermediare în ierarhia stratificării mărește oportunitățile pentru mobilitatea ascendentă, bazată preponderent pe status dobândit. O astfel de situație nu există în România, unde economia de piață nu este pe deplin funcțională, unde oportunitățile oferite indivizilor pe baza achizițiilor educaționale și de calificare sunt insuficiente; în schimb, începe să se contureze fenomenul oportunităților mai mari pe baza statusului moștenit. Este timpul ca cercetătorii să afirme explicit rolul averii, bogăției și al proprietății în formarea straturilor și claselor sociale și a ierarhiilor. Este adevărat că, la nivelul indivizilor, averea este invocată mai ales de cei din straturile de jos, în timp ce la nivelul straturilor de sus lipsește firescul afirmării rolului averii, în general, precum și a celei moștenite.

Tot la nivelul indivizilor, este corect să precizăm că nici aceștia, mai ales cei din straturile de jos, nu valorifică pe deplin oportunitățile existente, indivizii adaptându-se la schimbare mai greu. Este aproape un cerc vicios: oportunitățile nu sunt suficiente pentru a asigura ascensiunea în straturile superioare, iar indivizii – pe de altă parte – nu valorifică suficient oportunitățile existente.

Fenomenele la care m-am referit îngreunează formarea clasei de mijloc în România, respectiv consolidarea unor segmente ale acesteia și trecerea în clasa de mijloc a unor segmente din straturile de jos.

INTEGRAREA EUROPEANĂ ȘI CLASA DE MIJLOC

Abordarea relației dintre clasa de mijloc și integrarea în UE pleacă de la două considerente, pe care le-am amintit deja:

1. interesul pentru clasa de mijloc se originează în: a) identificarea grupurilor și categoriilor de populație care contribuie la formarea și funcționarea economiei de tip capitalist; b) necesitatea evitării polarizării societății, din nevoia de echilibru și stabilitate socială și din nevoia de echitate în societate;

2. „calea UE”, în sensul contribuției integrării în UE la formarea și consolidarea capitalismului;

Relația mai directă dintre integrarea în UE și clasa de mijloc se stabilește pe următoarele direcții:

– cele două condiții fundamentale de integrare în UE, respectiv democrație și economie de piață; consecința este formarea unei economii capitaliste de tip modern, în care clasa de mijloc are un loc important, atât din punct de vedere economic cât și din punct de vedere social;

– cerințe ce decurg din capitolele de aderare, cu implicații pe plan social;

– cerințe și recomandări ce decurg din politicile naționale și din programele sectoriale practicate în UE, cu implicații pe plan social, de asemenea.

Condițiile, cerințele și recomandările sunt expresia spiritului UE în care România dorește să se integreze. Efectele îndeplinirii condițiilor și ale respectării cerințelor și recomandărilor stau la baza formării unei economii de tipul capitalismului modern, capitalism ce nu poate fi conceput fără o clasă de mijloc puternică economic, clasă care contribuie – la rândul ei – la evitarea polarizării societății, la echilibru și stabilitate socială, la echitate socială.

Uniunea Europeană își pune ea însăși probleme cu privire la starea sa actuală, cu privire la îmbunătățirea performanțelor proprii, precum și cu privire la consecințele primirii noilor membri. La Forumul Economic Mondial de la Salzburg, din anul 2002, s-a pus problema încurajării formării antreprenorului și a mentalității antreprenoriale în țările care urmau să adere sau care urmează să adere la UE; cu același prilej s-a afirmat că, pentru a deveni mai competitivă, Europa trebuie să își creeze un model cultural în care antreprenorul să fie perceput pozitiv, și nu ca ceva dubios – așa cum încă mai este perceput.

Preocuparea UE față de consecințele extinderii sale există și în ceea ce privește politica de coeziune. Coeziunea socială este definită prin reducerea disparităților și se referă la acestea, în ceea ce privește nivelul de dezvoltare a regiunilor și ajutorarea regiunilor rămase în urmă pentru a recupera decalajul care le separă de cele mai dezvoltate regiuni ale UE. Preocupată de consecințele extinderii sale, UE a ajuns la concluzia că extinderea generează unele provocări pentru politica de coeziune:

- creșterea disparităților de dezvoltare în interiorul UE;
- centrul de greutate al politicii de coeziune se va deplasa spre estul continentului;
- dezechilibrele din UE se vor menține, de aceea este nevoie de asistență și sprijin financiar în continuare.

Pentru România, printre recomandări este și aceea de a face din dezvoltarea regională un instrument eficient, prin care să se realizeze coeziunea economică și socială. Această recomandare va avea impact nu numai asupra dezvoltării regiunilor rămase în urmă, ci și asupra formării și consolidării clasei de mijloc și a repartiției mai egale în teritoriu.

Cerințele și recomandările UE sunt îndeplinite *într-un context intern cu anumite particularități și cu anumite dificultăți*. Dificultățile rezidă atât din factori obiectivi cât și din factori subiectivi.

Printre factorii obiectivi se află starea societății românești la sfârșitul anului 1989; mă refer la lipsa încercărilor de reformă din perioada comunistă (așa cum s-a întâmplat în unele țări comuniste din centrul Europei) și care ar fi permis trecerea mai rapidă în postcomunism la economia de piață; la această stare se adaugă clarificarea relativ greoaie – din prima jumătate a deceniului nouă – a obiectivelor interne și externe ale României și a căilor de atingere a acestor obiective.

Dificultățile generale sunt legate și de factori subiectivi, respectiv mentalități și interese, factori care intervin atât în cadrul dezbaterilor parlamentare cât și în punerea în aplicare a legilor.

CONCLUZII

Formarea și consolidarea clasei de mijloc nu poate fi planificată prin programe guvernamentale, prin stabilirea unor termene, dar în condițiile în care transformările și unele direcții ale dezvoltării sunt procese, în mare parte, dirijate de sus în jos, formarea și consolidarea clasei de mijloc este un obiectiv derivat, un efect al transformărilor și al dezvoltării, o expresie a dezvoltării și o necesitate pentru România.

În condițiile specifice României, integrarea în Uniunea Europeană are un rol important în accelerarea formării și consolidării economiei de piață, prin condiții de aderare, prin cerințe și recomandări și prin fondurile comunitare.

Efectul integrării în UE se va resimți și în ceea ce privește formarea și, mai ales, consolidarea clasei de mijloc; nu discutăm despre fenomene care se desfășoară pe termen scurt, între integrarea în UE și formarea clasei de mijloc nefiind o simplă relație de la cauză la efect, într-un timp scurt.

Integrarea în UE nu înseamnă formarea, în România, a unei clase de mijloc identică ca structură cu clasa de mijloc din alte țări din UE; de altfel, nici la nivelul Uniunii Europene, înainte de ultima extindere din luna mai a anului 2004, nu exista în toate țările membre aceeași structură de clasă și aceeași dimensiune și structură a clasei de mijloc; nivelul și tipul de dezvoltare al fiecărei țări și particularitățile naționale (inclusiv din perspectivă istorică) determină deosebiri și în ceea ce privește clasa de mijloc.

Militez pentru o analiză de profunzime, cu mai multă imaginație (fundamentată pe pregătirea științifică într-un domeniu sau altul) asupra consecințelor sociale ale integrării în UE.

Necesitatea formării și consolidării clasei de mijloc rezidă în rolul ei în economia de piață, pentru echilibru și stabilitate socială, pentru echitate în societate.

Pe termen scurt, pentru România, văd necesară menținerea celor două surse de formare a clasei de mijloc (profesionalizarea muncii și proprietatea privată); segmentul tradițional al clasei de mijloc (bazat pe proprietatea privată) este necesar pentru internalizarea deplină a rolului proprietății private; la nivelul indivizilor, dobândirea de valori, mentalități și comportamente specifice economiei de piață nu este un simplu efect al formării și dezvoltării economiei de piață, prin legi și punerea lor în aplicare, ci formarea lor are ritmuri proprii și sunt rezultatul mai multor factori. De altfel, segmentul tradițional al clasei de mijloc nu a dispărut în nici o țară capitalistă dezvoltată, ci doar a suferit o reducere numerică în funcție de dezvoltarea respectivei țări.

Structura clasei de mijloc care se va forma depinde de ritmul și tipul de dezvoltare, în general, în special de dezvoltarea sectorului serviciilor, în corelație cu sectoarele în care lucrează așa-numitele „gulere albastre” și cu transformarea agriculturii, cu prezența sau absența marilor corporații, cu creșterea nivelului de trai.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

1. Bădescu, Ilie, *Structura socială și clasa intermediarilor în mediul rural. Dictatura oligarhiei financiare și agricultura de subzistență (familială)*, „Sociologie românească”, 1999, nr. 1.
2. Cârțan, Corneliu, *Mobilitatea socială în România. Aspecte cantitative și calitative la nivel național și în plan teritorial*, „Sociologie românească”, 2000, nr. 1.
3. Chauvel, Louis, *Le retour des classes sociales?*, „Problèmes économiques”, 2002, iulie.
4. Dăianu, Daniel, *Încotro se îndreaptă țările postcomuniste*, Iași, Editura Polirom, 2000.
5. Eyal, G., Szelenyi, I., Townsley, E., *Capitalism fără capitaliști. Noua elită conducătoare din Europa de Est*, Editura Omega, 2001.
6. Giddens, Anthony, *Sociologie*, București, Editura BIC ALL, 2000.
7. Ioniță, Sorin, *Capitalismul românesc. O dezbatere fără sfârșit*, Revista de cercetări sociale, 1996, nr. 1.
8. Negrițoiu, Mișu, *Despre economia de piață și tranziție*, „Revista de cercetări sociale”, 1996, nr. 1.
9. Sandu, Dumitru, *Drumul antreprenorial: fără încredere dar cu relații*, „Sociologie Românească”, 1999, nr. 2.
10. Urse, Laureana, *Clasele sociale în România*, Anale, Institutul Național de Cercetări Economice, 2003, nr. 3–4, CIDE.
11. Pascariu, Gabriela, Stănculescu, Manuela, Jula, Dorin, Luțaș, Mihaela, Lhomel, Edith, *Politica de coeziune a UE și dezvoltarea economică și socială în România*, Institutul European din România, 2003.